

ІНОЗЕМНИЙ КАПІТАЛ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Валерій Геєць

(Опубліковано у газеті "Дзеркало тижня" № 26 (605), 8 – 14 липня 2006 року)

Процеси глобалізації світової економіки не могли і не зможуть обминути ні Україну, ні її фінансово-банківську систему, особливо з огляду на відкритість вітчизняної економіки. Останнє означає, що більшість позитивних і негативних явищ зовнішнього світу буде «імпортуватися» в нашу країну з відповідними наслідками. Відтак, адекватною має бути і економічна політика, спрямована на мінімізацію втрат і максимізацію вигоди від нашої участі в світовому процесі поділу праці.

Вітчизняна банківська система однією з перших переживає процес прискорення інтеграції шляхом розширення присутності в ній іноземного капіталу. І що швидше держава визначить та почне обстоювати національні інтереси в цьому процесі, то кориснішими і менш болючими будуть його наслідки.

Високі стандарти і «приземлена» мотивація

Почнемо з того, що присутність банків з іноземним капіталом у банківській системі України відповідає інтересам розвитку національної фінансової системи, сприяє залученню іноземних інвестицій та розширенню ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Водночас існують досить серйозні фінансові та економічні ризики швидкого зростання частки іноземного банківського капіталу, пов'язані з можливою втратою суверенітету в сфері грошово-кредитної політики, можливим посиленням нестабільності, несподіваними коливаннями ліквідності банків, спекулятивними змінами попиту та пропозиції на грошово-кредитному ринку, можливим відпливом фінансових ресурсів. Тому вирішення питання про форми та масштаби розширення присутності іноземного банківського капіталу на ринку банківських послуг повинно бути підпорядковане стратегічним цілям соціально-економічного розвитку, підвищення національної конкурентоспроможності, економічної безпеки, зміцнення грошово-кредитної системи України.

Протягом 2006 року кількість банків з іноземним капіталом продовжує збільшуватися. З початку поточного року до цього реєстру долучилися ще п'ять банків (див. довідку). Таким чином, іноземний капітал займає дедалі значніше місце в банківській системі України. І загалом підвищення його ролі позитивно впливатиме на розвиток банківської системи в цілому внаслідок посилення міжбанківської конкуренції.

Але водночас не можна вважати, що іноземній банківській капітал — це такий же, як і вітчизняний, тільки трохи ефективніший та цивілізованіший, і проблема лише в його подальшому залученні. В економіці за все потрібно платити. Треба розуміти, що саме доведеться віддати за приплив порівняно більш дешевих фінансових ресурсів. Оптимальний вибір у цій сфері потребує чітких уявлень про переваги та витрати. Обираючи національну стратегію щодо залучення та функціонування іноземного банківського капіталу, необхідно враховувати зарубіжний досвід у цій сфері.

Основними мотивами входження іноземних банків на східно- та центральноєвропейські ринки були ринкові (захоплення нових ринків та отримання вищих прибутків) та регуляторні фактори. Ділова стратегія іноземних банків мала схожий характер у Чехії, Угорщині та Польщі. На ранній стадії входження їхня основна діяльність зводилася до обслуговування клієнтів з материнської країни (ознаки так званої захисної експансії). На той час ці цільові клієнти були більш платоспроможними, ніж навіть великі внутрішні компанії. Тобто

Є ще третя категорія банків, які прагнуть придбати недооцінені та розрізнені активи в окремих країнах Східної Європи за відсутності комплексної стратегії розвитку в даному регіоні.

У кожній з п'яти країн Східної та Центральної Європи: Чехії, Польщі, Угорщині, Словаччині та Словенії (Central and Eastern European Five — CEE5) — іноземними власниками банків є насамперед банки країн—членів ЄС. Нерідко саме банки сусідніх країн мають найбільшу частку. Так само, як Скандинавські країни є найбільшими інвесторами в країнах Балтії, австрійські банки мають найбільшу присутність у Чеській Республіці, Словаччині та Угорщині.

Найважливішими інвесторами є KBC Bank (Бельгія), Erstre Bank (Австрія), HVB Group (Німеччина). Лише один з найбільших інвесторів (Bayerische Landesbank, Німеччина) має єдину велику дочірню компанію в одній країні регіону. Більшість банків фокусуються на всій Східній та Центральній Європі як цільовому регіоні, тому мають банки в трьох-чотирьох країнах CEE5 і нерідко відкривають дочірні компанії в інших країнах Східної та Центральної Європи. Їхня стратегія фокусується на ринковій присутності, тоді як поведінка, орієнтована на обслуговування клієнта (в межах захисної експансії), не є характерною.

За кількома винятками, в нових членах ЄС чотири з п'яти найбільших банків перебувають під іноземним контролем. Зменшення кількості банків і жорстка політика економії витрат, що її здійснюють іноземні банки, призвели до значного зниження кількості зайнятих у цьому секторі. В Чехії в червні 2002 року вона становила 40 тис., тоді як 1998-го — 51 тис. Величина банківських активів на одного працюючого становила в 1998 році 43 млн. чеських крон, тоді як 2002-го — вже 63 млн. Економія виявиться ще більшою, коли врахувати, що зниження кількості працюючих відбувалося на тлі стрімкого розширення більш трудомісткого роздрібного банківського бізнесу.

Характерною рисою банківського сектора Чехії є домінуюча позиція великих банків. 65% банківських активів країни і 80% операційного прибутку належать чотирьом найбільшим банкам, які перебувають у власності іноземних стратегічних інвесторів з країн ЄС. Колишні напрямки діяльності приватизованих банків поступово звужуються, натомість ці банки жорстко конкурують у сфері роздрібного банківського бізнесу.

Усі банки «великої четвірки», включаючи їх материнські банки, мають рейтинги провідних рейтингових агентств (Standard & Poor's, Moody's, Fitch Ratings), хоча акції лише одного — KBC — продаються на фондовому ринку. Рейтинги усіх великих банків було переведено зі спекулятивного діапазону до інвестиційного класу. Рейтингові агентства позитивно відреагували на поліпшення якості кредитних портфелів, запроваджені іноземними власниками зміни в менеджменті кредитних ризиків і посилення роздрібних операцій. Позитивну роль відіграє і достатньо потужна капіталізація. Водночас іноземні материнські банки великих чеських банків мають вищі рейтинги, ніж Чеська Республіка.

Pro i contra

Аналіз післякризового стану фінансових систем у трьох латиноамериканських країнах (Аргентині, Мексиці і Бразилії) показує, що фінансові кризи не призвели до скорочення кредитування іноземними банками. Будучи добре диверсифікованими, вони менш вразливі до шоків приймаючої країни. Цікаво, що вони збільшують свою присутність після криз, поглинаючи проблемні внутрішні банки. На протигагу закордонному кредитуванню, що істотною є присутність іноземних банків, то менш чутливими вони стають до зовнішніх та портфельних шоків. Причому що більшою є сукупна іноземна присутність у банківському секторі даної країни, то менш чутливими до шоків і менш проциклічними стають у ній банки.

Якщо приплив зарубіжного банківського капіталу належним чином регулюється та контролюється, структура банківської системи поліпшується, банки отримують більше

стимулів для виходу на міжнародні фондові ринки, більш динамічно розвиваються місцеві фондові ринки, стає ефективнішим трансмісійний механізм грошово-кредитної політики, а відсоткова ставка знижується.

Важливим при цьому є:

— розвиток ринку іноземної валюти (дозвіл банкам здійснювати форвардні операції і торгувати в обох напрямках в один день);

— вдосконалення ризик-менеджменту в банках (використання інструментів хеджування, розширення можливості кредитування надійних агентів у іноземній валюті тощо);

— боротьба з волатильним рухом капіталу (зменшення можливості короткострокового надходження капіталу в країну (один із варіантів на майбутнє — через більш гнучкий обмінний курс), контроль, моніторинг);

— посилення ролі монетарної політики (розвиток міжбанківського ринку, посилення ролі процентної ставки, взаємодії монетарної та фіскальної політик тощо).

Крім того, світовий досвід показує, що під час рецесії присутність іноземних банків має схильність до зростання через зниження цін на активи.

Основним фактором привабливості національної банківської системи для іноземних банків є отримання більш високого прибутку за умови прийнятної ризику. Частка іноземного капіталу залежить від величини банківської чистої маржі, прибутковості банківського сектора, кредитоспроможності країни, економічної та політичної стабільності, торговельних зв'язків, особливостей банківських систем, економічних факторів (ВВП на душу населення, рівень інфляції, реальні процентні ставки). У більшості випадків присутність іноземного банківського капіталу є потужнішою за низького рівня оподаткування та низького рівня концентрації у банківській сфері. Тому Україні сьогодні потрібно активніше вживати заходів щодо підвищення рівня концентрації національного банківського капіталу.

Як правило, іноземний банківський капітал не несе тих витрат, які пов'язані з виконанням неформальних обов'язків місцевих банків перед політичними структурами та участю у тінювих механізмах. Прихід іноземних банків корелюється зі зниженням чистої маржі національних банків. Що менше перешкод для приходу іноземного капіталу, то менша маржа у національних банків, то більші накладні витрати, зумовлені необхідністю підвищення заробітної плати, а також вища управлінська та організаційна ефективність.

Банки, що приділяють більше уваги нетрадиційним банківським послугам, таким як консультування та андеррайтинг, досягають більшого зростання прибутків та більшої ефективності.

Дослідження показали, що прихід іноземного капіталу у банківську сферу є більш вигідним для країни з уже високою часткою іноземного капіталу. Вплив на національну банківську систему є двоступеневим і має певний проміжний «пори́г», за яким поява нових банків різко посилює ефект присутності іноземного банківського капіталу. Феномен «порогу» пояснюється тим, що в країнах із невисокою присутністю іноземного банківського капіталу іноземні банки не стільки конкурують з національними, скільки займаються обслуговуванням іноземних клієнтів.

Таким чином, враховуючи досвід інших країн, в Україні під впливом іноземного банківського капіталу можна очікувати створення якісного нового фінансово-економічного середовища, виникнення нових можливостей та нових проблем.

Доцільність подальшого зростання присутності іноземного капіталу у банківській системі країни зумовлена об'єктивними потребами:

— подальшої монетизації економіки та абсорбування додаткової грошової маси банківською системою. (За збереження існуючих тенденцій, грошова маса за 2006—2010 роки може

зрости більш як у п'ятеро, тоді як регулятивний капітал банків — лише у 2,5 разу, внаслідок чого рівень достатності капіталу скоротиться вдвічі — до 7,4%, що набагато менше нормативу. Це призведе до критичного зростання загального кредитного ризику в економіці);

— підвищення рівня кредитування економіки як передумови необхідних структурних зрушень (нині цей рівень в Україні становить приблизно 30% ВВП, тоді як в Естонії — 55%, Литві та Словенії — 44, Угорщині — 42%);

— залучення іноземних інвестицій та доведення їх рівня на душу населення до показника сусідніх східноєвропейських країн (нині на душу населення в Україні припадає не більше 180 дол. США іноземних інвестицій, тоді як у Чехії — понад 3 тис. дол., Естонії — 2,6 тис., Угорщині — 2,4 тис., Словаччині — 1,8 тис., Польщі — 1,2 тис.);

— прискореного розвитку фінансових ринків;

— прямого використання сучасних банківських технологій та досвіду банківського менеджменту як передумов подальшої інституціоналізації національної фінансової системи;

— підвищення конкурентоспроможності та керованої інтеграції у глобальний економічний простір.

Можна назвати ще ряд чинників, які свідчать про корисність розширення допуску іноземного капіталу до вітчизняної банківської системи. Насамперед це необхідність:

— розширення спектра банківських послуг і підвищення їх якості;

— зниження рівня відсоткових ставок за кредитами;

— зменшення впливу внутрішніх шоків на стабільність функціонування банківської системи;

— підвищення міжнародного фінансового рейтингу України та збільшення обсягів іноземних інвестицій у її економіку;

— оптимізації інституційної структури вітчизняної банківської системи та наближення її до стандартів країн із розвинутою ринковою економікою;

— збільшення припливу іноземного банківського капіталу в Україну з огляду на підвищений попит на ресурси з боку реального сектора вітчизняної економіки та неможливість задовольнити ці потреби за рахунок внутрішніх джерел;

— активізації участі в об'єктивних світових глобалізаційних процесах із можливістю врахування та попередження (недопущення) негативних їх наслідків для вітчизняного банківського сектора.

Важливо, що залучення іноземного капіталу сприятиме зменшенню корупції, легалізації заробітної плати та відповідному збільшенню соціальних відрахувань, підвищенню стандартів гарантування вкладів.

Проте для розширення присутності банків з іноземним капіталом і підвищення привабливості національного ринку банківських послуг існують певні умови. Це стабільність національної грошової одиниці, сучасна система державних регулятивних інститутів, збалансоване законодавче забезпечення іноземних інвестицій та банківської діяльності; розвинений ринок банківських послуг, наявність сучасної банківської інфраструктури та кваліфікованого персоналу.

Водночас залучення іноземного капіталу несе й серйозні проблеми не лише для банківської системи, а й для вітчизняної економіки (передусім її галузевої структури) та економічної безпеки держави в цілому. Серед цих проблем і загроз виділимо найбільш небезпечні.

1. Структурні ризики «залежного розвитку» та загострення через це всього комплексу економічних, соціальних та політичних проблем.

Формальні і неформальні критерії та цілі діяльності банків з іноземним капіталом не обов'язково збігаються з національними цілями соціально-економічного розвитку. Структурна відсталість та інституційна слабкість економіки України робить можливість такого деформованого розвитку досить реальною.

Різке зниження частки національного банківського капіталу може призвести до ситуацій, коли певні сфери економіки будуть позбавлені кредитів, бо акціонери банків з іноземним капіталом завжди інвестуватимуть у ті галузі і в тих країнах, де прибуток і безпека є вищими. Особливо це стосується сфер української економіки, пов'язаних із видобутком та первинною переробкою мінерально-сировинних ресурсів, попит на які на світових ринках, незважаючи на певні коливання, був, є і буде. Хоча Україна зацікавлена в прискореному розвитку на інноваційній основі і в якнайшвидшій постіндустріалізації.

2. Загроза «обвальної» глобалізації національної господарської системи та втрати економічного суверенітету.

В умовах зростання глобальної нестабільності та конфліктності з непередбачуваними наслідками це вкрай небажаний сценарій, і сьогодні навіть високорозвинені країни здійснюють політику убезпечення від його можливих негативних наслідків вищевказаного.

3. Загрози для економічної безпеки країни через можливий неконтрольований відплив капіталу та фінансових ресурсів. Початковий приплив іноземного капіталу у вигляді відкриття філій та особливо — придбання нерезидентами частки або всього статутного капіталу вітчизняних банків з часом може призвести до серйозного відпливу ресурсів з країни та виведення за кордон отримуваних доходів.

Особливе місце в проблемі припливу зарубіжного банківського капіталу займає питання про філії іноземних банків в Україні. Відкриття філій та їх доступ на національний ринок банківських послуг є однією з умов вступу України до СОТ. Однак правовий статус цього учасника ринку є особливим, оскільки діяльність філій іноземних банків значною мірою регулюється законодавством країни, в якій зареєстровано материнський банк. Враховуючи, що фінансова потужність філій іноземних банків може перевищувати капітали багатьох українських банків, але контролювати належним чином їх діяльність НБУ не зможе, потенційний дестабілізуючий вплив цього чинника є надто серйозним. Якщо рішення НБУ щодо норми обов'язкового резервування не будуть обов'язковими для іноземних філій, то можливість змінювати пропозицію грошей через грошовий мультиплікатор пропорційно до частки іноземних філій в активах усіх банків буде втрачено.

В іноземних банках діє вища норма гарантування вкладів населення, що може сприяти відпливу частини вкладів до філій. Крім того, формально статус філії дає можливість проникнення в Україну ненадійних банків.

Філії є підрозділом головного банку, вони не мають статусу юридичної особи і в більшості випадків — окремого балансу. Загалом, нагляд за діяльністю філій належить регулятору країни походження, однак кожна країна може створювати свої правила для іноземних банків. Зазвичай платоспроможність філій регулюється головною компанією, а ліквідність — наглядовими органами країни-реципієнта. Для цього необхідні відповідні регулювання, а також додаткові вимоги у країні-реципієнті, включаючи розмір приписного капіталу, надання такої ж фінансової та статистичної звітності, як у місцевих банків. Багато країн світу вимагають від філій участі у вітчизняних схемах захисту вкладів.

Що робити?

Основні напрямки оптимізації допуску іноземного банківського капіталу мають знайти системне вирішення під час розробки та реалізації національної стратегії розвитку банківської системи. Однак заходи, що лежать, так би мовити, на поверхні, можна сформулювати у вигляді певних рекомендацій.

По-перше, збільшення частки іноземного банківського капіталу у банківській системі має відбуватися поступово — відповідно до створення сприятливих внутрішніх умов розвитку банківського сектора та підвищення конкурентоспроможності національного банківського капіталу. Допуск філій зарубіжних банків мусить здійснюватися не раніше, ніж через п'ять років після вступу до СОТ, з можливістю подальшого уточнення та диференціації цієї норми для окремих видів діяльності.

По-друге, не забувати про зміцнення та подальший розвиток сегмента банків з державним капіталом, які спеціалізуються на забезпеченні стратегічних соціальних, структурних та зовнішньоекономічних завдань економічного зростання (Ощадбанк, Ексімбанк, Банк реконструкції та розвитку).

По-третє, слід запровадити нормативно-організаційну селекцію та моніторинг доступу іноземного банківського капіталу на основі національних пріоритетів розвитку; запровадити заборону на доступ банків з офшорних зон.

По-четверте, чітко внормувати продаж банків з національним капіталом зарубіжним власникам.

Реалізація таких заходів, на мій погляд, дасть змогу нейтралізувати або принаймні мінімізувати негативні наслідки збільшення частки іноземного капіталу в банківській системі України, а також сповна скористатися перевагами такої присутності для подальшої розбудови національної економіки, зміцнення грошово-кредитного ринку та загалом фінансової системи.

Довідка. Станом на 1 квітня 2006 року в Україні було 28 банків з іноземним капіталом (17% від загальної кількості діючих). Із них 11 (6,7 від загальної кількості діючих) — зі 100-відсотковим іноземним капіталом. Це — «Райффайзенбанк Україна» (Австрія); «Сітібанк Україна» (США); «Каліон Банк Україна» (Франція); Банк «Пекао» (Україна) (Польща); «ІНГ Банк Україна» (Нідерланди); «ХФБ Банк Україна» (Німеччина); Прокредитбанк (Німеччина, США та Великобританія); Міжнародний іпотечний банк (США); Внешторгбанк (Росія); Банк «Ренесанс Капітал» (Нідерланди); БМ Банк (Росія та Швейцарія).

Частка іноземного капіталу у загальному зареєстрованому статутному капіталі діючих банків України у 2006 році збільшилася з 19,5 до 21,6%. Іноземний капітал в Україні представлений 16 країнами. Найбільшу частку становить капітал Австрії (53,3%), Росії (18,7), Нідерландів (4,7), Польщі та Німеччини (по 3,8%). Серед іноземних інвесторів, що інвестували капітал у банківську систему України, є дві міжнародні фінансові організації; 39 компаній, фірм, товариств тощо; 19 банків та три фізичні особи.

За перший квартал 2006 року зобов'язання банків з іноземним капіталом збільшилися на 3,46 млрд. грн. і на 1 квітня 2006 року становили 50,08 млрд. грн., або 25% від зобов'язань усіх банків України. Зобов'язання формувалися переважно за рахунок коштів фізичних осіб, які становили 34,6% від загальної суми зобов'язань зазначених банків (по системі — 38,4%), коштів суб'єктів господарської діяльності — 29,5 (по системі — 29,9%) та строкових вкладів (депозитів) інших банків і кредитів, що отримані від інших банків, — 18,5 (по системі — 15,4%).

Загальні активи банків з іноземним капіталом за перший квартал 2006 року збільшилися на 4,57 млрд. грн. і на 1 квітня 2006 року становили 58,04 млрд. грн., або 24,5% від загальних активів усіх банків. «Іноземці» мають децю кращу структуру активів, ніж загалом по системі. У них меншу частку становлять такі недоходні активи, як основні засоби та нематеріальні активи, нараховані доходи до отримання. Крім того, частка високоліквідних активів у загальних активах зазначених банків більша, ніж загалом по системі (14,8 проти 13,8%).

Банки з іноземним капіталом мають децю кращу якість наданих кредитів, ніж банки України в цілому. Частка проблемних кредитів у загальному обсягу наданих кредитів зазначених банків (за балансовими даними) становить 2,0% (по системі — 2,2%). Значно нижча частка й проблемних негативно класифікованих кредитів (сумнівних і безнадійних) у загальному обсязі класифікованих кредитних операцій, ніж у цілому по системі (2,6 проти 4,2%).